

AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING MOLIVAVIY RISKLARINI BAHOLASH

Shamsiyev Diyor

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20677810>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy risklarini baholashning nazariy asoslari va zamonaviy usullari ko'rib chiqiladi. Moliyaviy risklarning asosiy turlari tasniflanadi, ularni miqdoriy baholashda riskka tortilgan qiymat (VaR), volatillikni modellashtirish (GARCH) va stress-testlash usullaridan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi hamda O'zbekiston aksiyadorlik jamiyatlarida ushbu usullarni qo'llash bo'yicha takliflar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: aksiyadorlik jamiyati, moliyaviy risk, bozor riski, kredit riski, likvidlik riski, riskka tortilgan qiymat (VaR), stress-testlash, volatillik.

Jahon moliya bozorlarida integratsiya jarayonlari chuqurlashib, kapital harakati erkinlashayotgan sharoitda aksiyadorlik jamiyatlari o'z faoliyatida turli moliyaviy risklar ta'siriga duch kelmoqda. Moliyaviy aktivlar narxlarining volatilligi ortishi, valyuta kurslari va foiz stavkalarining tebranishi hamda kontragentlarning to'lovga layoqatsizligi jamiyatlarning moliyaviy barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy risklarini o'z vaqtida aniqlash va miqdoriy baholash korporativ boshqaruv samaradorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida yuzaga keladigan moliyaviy risklarni tabiatiga ko'ra bir necha asosiy turga ajratish mumkin. Bozor riski moliyaviy instrumentlar narxining, foiz stavkalari va valyuta kurslarining noqulay o'zgarishi natijasida yuzaga keladi. Kredit riski kontragent yoki qarz oluvchining o'z majburiyatlarini bajarmasligi bilan bog'liq. Likvidlik riski jamiyatning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida qoplay olmasligi yoki aktivlarni bozor qiymatida tez sotib bo'lmasligi natijasida vujudga keladi. Operatsion risk esa ichki jarayonlar, axborot tizimlari va inson omilidagi nuqsonlar bilan bog'liqdir. Mazkur risklarni kompleks baholash jamiyatning umumiy risk profilini aniqlash imkonini beradi.

Moliyaviy risklarni miqdoriy baholashda xalqaro amaliyotda bir qator zamonaviy usullardan foydalaniladi. Bulardan eng keng tarqalgani riskka tortilgan qiymat (Value-at-Risk, VaR) usuli bo'lib, u ma'lum ishonch darajasi (odatda 95% yoki 99%) va vaqt oralig'ida jamiyat duch kelishi mumkin bo'lgan maksimal ehtimoliy yo'qotish miqdorini baholaydi. VaR ko'rsatkichini hisoblashda tarixiy modellashtirish, variatsion-kovariatsion hamda Monte-Karlo simulyatsiyasi usullari qo'llaniladi. Moliyaviy aktivlar daromadligining volatilligi vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchan bo'lganligi sababli, uni modellashtirishda ARCH/GARCH oilasidagi ekonometrik modellar samarali natija beradi.

VaR usulining muhim to'ldiruvchisi sifatida stress-testlash va senariy tahlili qo'llaniladi. Stress-testlash jamiyatning o'ta noqulay, ammo ehtimoldan xoli bo'lmagan vaziyatlarda — masalan, foiz stavkasining keskin oshishi, valyuta kursining sezilarli o'zgarishi yoki likvidlik tanqisligi sharoitida — moliyaviy holatining qanchalik barqaror qolishini baholash imkonini beradi. Bunday yondashuv jamiyatning kapital zaxiralariga bo'lgan ehtiyojini aniqlash va risk limitlarini belgilashda asosiy vosita vazifasini o'taydi. Shuningdek, koeffitsiyentlar tahlili (likvidlik, qarz yuki, rentabellik ko'rsatkichlari) jamiyatning moliyaviy holatini risk nuqtai nazaridan baholashda to'ldiruvchi metod bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy risklarni baholash amaliyotini takomillashtirish kapital bozorini rivojlantirish va davlat ulushidagi korxonalarni ommaviy

savdoga (IPO) chiqarish jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Mahalliy kapital bozorida axborot shaffofligining nisbatan pastligi, bozor likvidligining cheklanganligi va instrumentlar xilma-xilligining kamligi sharoitida risklarni miqdoriy baholash usullarini bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bunda dastlabki bosqichda koeffitsiyentlar tahlili va soddalashtirilgan VaR modellaridan foydalanish, keyinchalik GARCH modellari va stress-testlashga o'tish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy risklarini baholashda yagona usul bilan cheklanmasdan, VaR, GARCH va stress-testlash usullarini integratsiyalashgan holda qo'llash jamiyatning risk profili haqida to'liq tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Integratsiyalashgan risk-menejment tizimini joriy etish aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, investorlar ishonchini oshirish va kapital bozorini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Markowitz H. Portfolio Selection // The Journal of Finance. — 1952. — Vol. 7, No. 1. — P. 77–91.
2. Engle R.F. Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation // Econometrica. — 1982. — Vol. 50, No. 4. — P. 987–1007.
3. Jorion P. Value at Risk: The New Benchmark for Managing Financial Risk. — 3rd ed. — New York: McGraw-Hill, 2007.
4. Hull J.C. Risk Management and Financial Institutions. — 5th ed. — Hoboken: John Wiley & Sons, 2018.
5. [Mahalliy manba: O'zbekiston me'yoriy hujjatlari yoki mahalliy mualliflar ishlarini qo'shish tavsiya etiladi.]